

WACŁAW URUSZCZAK

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Średniowieczne prawo turystyczne – prawo pielgrzymów w *Corpus Iuris Canonici*

Abstract

Medieval Tourism Law – Pilgrimage Rules in *Corpus Iuris Canonici*

Modern tourism was born in the 19th century and developed in the 20th century. Among the types of tourism known today there is so-called pilgrimage tourism. Pilgrimage is by no means a new phenomenon. During the Middle Ages, pilgrimages were a very common occurrence in Christian Europe. Among other things, they were held at the church of St. James, which was located in Santiago de Compostela in Spanish Galicia. This article discusses the regulations of *Corpus Iuris Canonici* concerning pilgrims and pilgrimages. Occurrence in the *Corpus Iuris Canonici* regulations can be regarded as the prototype of modern tourist law. They solved the problems that brought medieval and modern practice associated with the social phenomenon of travel.

Keywords: tourist law in the Middle Ages, pilgrimage tourism, *Corpus Iuris Canonici*, pilgrim, pilgrimage

Słowa kluczowe: prawo turystyczne w średniowieczu, turystyka pielgrzymkowa, *Corpus Iuris Canonici*, pielgrzym, pielgrzymowanie

Artykuł dedykuję śp. Profesorowi Januszowi Sondlowi, wybitnemu znawcy prawa rzymskiego, historykowi Uniwersytetu Jagiellońskiego, autorowi książki pt. Zawsze wierny. Uniwersytet Jagielloński a Kościół rzymskokatolicki (Wydawnictwo UJ, Kraków 2006) podkreślającej odwieczne związki Uniwersytetu Jagiellońskiego i Kościoła katolickiego. W uzupełnieniu pragnę podkreślić, że nauka prawa kanonicznego nie przestała istnieć w krakowskiej uczelni z chwilą likwidacji Katedry Prawa Kościelnego przez władze komunistyczne w 1950 r. W następnych latach nadal prowadzone były z sukcesem badania naukowe w tej dyscyplinie przez Adama Vetulaniego, Wojciecha Bartla i niżej podpisanego.

1. Turystyka pielgrzymkowa

Współczesne prawo turystyczne to zespół norm regulujących stosunki zachodzące między uczestnikami ruchu turystycznego. Są nimi z jednej strony organizatorzy turystyki, a z drugiej konsumenci korzystający z tego rodzaju usług. Turystyka to rozległy fenomen społeczny związany z podróżowaniem, czyli przemieszczaniem się ludzi w celu rekreacyjnym i poznawczym. Jest to poważna dziedzina gospodarki, przynosząca organizatorom turystyki i innym przedsiębiorcom znaczne dochody. Nowoczesna turystyka narodziła się w XIX w., a rozwinęła w XX w. Najwcześniej dokonało się to w krajach zamożnych, w których coraz liczniejsze grupy społeczne korzystające z wolnego czasu przeznaczały go na podróże i wypoczynek w odleglejszych regionach swojego kraju oraz za granicą. Celem tych podróży stawały się różne miejscowości – miasta, wsie, a nawet pojedyncze obiekty, uznane za godne bliższego poznania. Obecnie są to często zabytki kultury, ale nierzadko celem turystycznym stają się po prostu różne imprezy, takie jak festiwale, czy koncerty. Magnesem przyciągającym turystów bywa klimat, umilający spędzanie wakacji, czy szczególnie sprzyjające i budzące zainteresowanie warunki geograficzne. Nie sposób zresztą wyliczyć wszystkich powodów, dla których ludzie decydują się na wyjazd do jakiejś miejscowości czy regionu i spędzenie tam pewnego czasu.

Do znanych współcześnie rodzajów turystyki należy tzw. turystyka pielgrzymkowa. Chodzi w istocie o wyjazdy indywidualne lub grupowe w celu odwiedzenia miejsc kultu religijnego w kraju lub za granicą i udział w obrzędach religijnych odbywanych w miejscu kultu. Wyjazdy takie, nazywane tradycyjnie pielgrzymkami, organizowane są w ich aspekcie religijnym przez instytucje kościelne, takie jak parafie, a także przez stowarzyszenia czy inne wspólnoty wyznaniowe. Sam transport czy strona bytowa pielgrzymek zwykle powierzana jest organizatorom świeckim¹.

Pielgrzymki, pielgrzymowanie nie są bynajmniej zjawiskiem nowym. W Kościele katolickim mają one bardzo długą tradycję, sięgającą początków chrześcijaństwa. W istocie ich genezy należałoby szukać w samym życiu i działalności Jezusa Chrystusa, który jako dwunastoletni młodzieniec pielgrzymował wraz ze swymi rodzicami z Nazaretu w Galilei do Jerozolimy w Judei (Łk 2, 41–52)². Dorosłe życie Jezusa od chrztu w Jordanie aż do męczeńskiej śmierci krzyżowej na Golgocie wypełniały ciągle podróże po Palestynie, odbywane zwykle pieszo. Celem tych podróży było przede wszystkim nauczanie prawd wiary, co nie wyklucza, że w swej zewnętrznej istocie były one pielgrzymowaniem. Po śmierci Jezusa rozwój chrześcijaństwa zawdzięczamy podróżom i działalności misyjnej apostołów. Podróż św. Pawła z Tarsu opisane w *Dziejach Apostolskich* są z pewnością znakomitą przykładową podróżniczą aktywności pierwotnego Kościoła. Ten styl pracy kontynuowali następcy apostołów, prowadząc rozległą

¹ O turystyce pielgrzymkowej zob. A. Jackowski, *Pielgrzymowanie*, Wrocław 1998, *passim*; P. Różycki, *Turystyka a pielgrzymowanie*, Kraków 2016, *passim*; *idem*, *Turystyka religijna i pielgrzymkowa* [w:] *Współczesne formy turystyki kulturowej*, red. K. Buczkowska, A. Mikos von Rohrscheidt, Poznań 2009, *passim*.

² Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, 1994, par. 583, 593.

działalność misyjną najpierw wśród pogańskich mieszkańców Imperium Rzymskiego, a następnie pośród ludów barbarzyńskich. Mimo upadku Zachodniego Cesarstwa Rzymskiego chrześcijaństwo rozwijało się nadal, zdobywając serca i umysły kolejnych mieszkańców Europy i świata.

W okresie średniowiecza pielgrzymki były bardzo częstym zjawiskiem w chrześcijańskiej Europie³. Odbywano je m.in. do grobu św. Jakuba, który znajdował się w Santiago de Compostela w hiszpańskiej Galicji⁴. Pielgrzymki te organizowane są po dziś dzień. Już w epoce średniowiecza pielgrzymujący do grobu św. Jakuba korzystali z różnych udogodnień w postaci miejsc noclegowych czy jadłodajni. Pielgrzymowano także do grobów innych świętych. W 1000 r. oficjalnym celem podróży cesarza Ottona III do Polski była pielgrzymka do grobu św. Wojciecha. Ostatni odcinek tej pielgrzymki cesarz odbył boso. Uwiecznił to Jan Matejko w znanym obrazie przedstawiającym scenę koronacji księcia polskiego Bolesława na króla Polski. Widniejący na tym obrazie Otton III występuje jako pielgrzym bez obuwia na znak czci dla osoby świętego⁵. Oczywiście pielgrzymowano także do Rzymu do grobu św. Piotra i aby wysłuchać nauki papieża. Z kolei opanowanie Palestyny przez krzyżowców i ustanowienie tam chrześcijańskiego królestwa nasiliło pielgrzymki Europejczyków do Ziemi Świętej, w szczególności do Jerozolimy. Choć znacznie rzadziej niż w poprzedniej epoce chrześcijanie pielgrzymowali do Ziemi Świętej także w czasach nowożytnych. Bywali wśród nich również Polacy, jak choćby Mikołaj Krzysztof Radziwiłł „Sierotka”. Swoją pielgrzymkę opisał on w ogłoszonym drukiem pamiętniku⁶.

2. *Corpus Iuris Canonici*

Prawo kanoniczne Kościoła rzymskokatolickiego tworzą normy różnego pochodzenia. Są to w pierwszej kolejności normy prawa Bożego (*ius divinum*), pozytywnego (objawionego) i naturalnego. Drugi obszerny zakres tego prawa tworzy prawo kanoniczne ludzkie (*ius canonicum humanum*), ustanowione przez władze kościelne albo oparte na zwyczajach praktykowanych we wspólnotach kościelnych. Źródłami poznania

³ A. Witkowska, 'Peregrinatio religiosa' w średniowiecznej Europie [w:] 'Peregrinationes' w kulturze dawnej Europy, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 1995, s. 11–16.

⁴ H. Manikowska, Jerozolima – Rzym – Compostela. Wielkie pielgrzymowanie u schyłku średniowiecza, Wrocław 2008, *passim*.

⁵ Zob. <http://chrzest966.pl/jan-matejko-koronacja-pierwszego-krola/> (dostęp: 19.10.2016). O pielgrzymkach cesarzy odbywanych boso zob. szerzej w: G. Althoff, *Potęga rytuału. Symbolika władzy*, Warszawa 2011.

⁶ *Peregrinacja albo pielgrzymowanie do Ziemi Świętej Jasnie Oswieconego Pana I.M.P. Mikołaja Chrystofa Radziwiła Xiszecia na Ołyce y Nieswisu, Hrabie na Szydłowcu, Woiewody Wilenskiego, Sawelskiego, etc.etc starosty, przez Jego M. X. Thomasa Tretera, Kustosa Warmińskiego, ięzykiem Lacinskiem napisana y wydana, a przez X. Andrzeia Wargockiego na polski przełożona, Cum gratia et Privilegio S.R.M. w Krakowie, w Drukarni Symona Kempiniusa roku Pańskiego 1611*. Zob. też późniejsze wydania: Mikołaj Krzysztof Radziwiłł „Sierotka”, *Peregrynacja do Ziemi Świętej, Syrii i Egiptu. 1582–1584*, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1962; *Mikołaja Krzysztofa Radziwiła „Peregrynacja do Ziemi Świętej (1582–1584)”*, wyd. J. Czubek, Kraków 1925.

tego prawa stały się od czasu reformy gregoriańskiej przeprowadzanej na przełomie XI i XII w. kolekcje kanoniczne (*collectiones canonicae*), redagowane pierwotnie przez prywatnych autorów. Należały tu w szczególności tzw. zbiory gregoriańskie, obejmujące takie dzieła, jak *Tripartita* Iwona z Chartres, Dekret Burcharda z Wormacji czy *Collectio Canonum* kardynała Deusdedita. Niektóre z tych zbiorów miały znaczenie międzynarodowe, czego najlepszym przykładem jest wspomniana *Tripartita*, stosowana w Polsce, przywieziona przez legata papieskiego Gualona na początku XII w., choć według najnowszych badań stało się to w innym czasie⁷. Wszystkie te zbiory zostały w XII w. zastąpione przez nowy zbiór systematyczny, opracowany przez bliżej nieznanego mnicha bolońskiego Gracjana, znany jako Dekret Gracjana (*Decretum Gratiani*). Jego oryginalna nazwa brzmiała *Concordia discordantium canonum*. Badania nad genezą dzieła Gracjana, w których wielkie zasługi położył profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego Adam Vetulani, pozwoliły ustalić, że zbiór ten tworzony był etapami⁸. Według ustaleń poczynionych przez Andersa Winrotha⁹ najpierw ok. 1120 r. powstał układ pierwszy złożony z dwóch części. Z kolei ok. 1140 r. był gotowy układ drugi, w którym teksty układu pierwszego zostały wzbogacone o szereg nowych dodatków, np. o fragmenty prawa rzymskiego z *Corpus Iuris Civilis* czy traktaty o pokucie (*tractatus de penitentia*) i o konsekracji (*tractatus de consecratione*).

Dekret Gracjana zawierał zasadniczo prawo kanoniczne wytworzone w toku pierwszego tysiąclecia istnienia Kościoła. Po reformie gregoriańskiej w drugiej połowie XI w. papieństwo rozpoczęło szeroką działalność prawodawczą w formie tzw. dekretalów (*litterae decretales*). Były to przeważnie odpowiedzi na pytania prawne lub rozstrzygnięcia konkretnych spraw sądowych albo administracyjnych. Dekretały traktowano jako źródło prawa. Gromadzono je w zbiory, tzw. *collectiones decretalium*, a następnie większe kompilacje. Autorem pierwszej z takich kompilacji, zwanej *Compilatio prima*, był Bernard z Pawii (Bernardus Papiensis). Łącznie powstały cztery takie dzieła, znane jako *compilationes antiquae*. Narastająca lawina dekretalów była powodem, dla którego papieństwo zdecydowało się na urzędową kodyfikację prawa dekretalów. Zbiór taki, zatytułowany *Liber extra decretalium*, został oficjalnie promulgowany przez papieża Grzegorza IX w 1234 r. Od imienia tego papieża zbiór ten nazwany został Dekretalami Grzegorza IX (*Decretales Gregorii IX*). Uzupełniał on Dekret Gracjana. W dalszym okresie powstały kolejne zbiory urzędowe dekretalów i ustawodawstwa soborowego, jak *Liber Sextus* z 1298 r. i Klementyny z 1314 r. W praktyce popularne były dodatkowo dwa niewielkie zbiory dekretalów powstałe w początkach XIV w. Zawierały dekretały nieujęte we wcześniejszych urzędowych kodeksach, co podkreślały ich nazwy: *Extravagantes Johanni XXII* oraz *Extravagantes communes*. Wymienione zbiory prawa kanonicznego, takie jak Dekret Gracjana, Dekretały Grzegorza IX, *Liber*

⁷ Zob. P. Nowak, *The Manuscripts of the Collectio Tripartita in Poland* [w:] *Bishops, Texts and the Use of Canon Law around 1100. Essays in Honour of Martin Brett* (Church, Faith and Culture in the Medieval West), eds. B.C. Brasington, K.G. Cushing, Aldershot–Burlington 2008, s. 91–109.

⁸ A. Vetulani, *Sur Gratien et les Décrétales. Recueil d'études*, éd. par W. Uruszczak, *Préface* d'A. Gouron, Aldershot 1990, *passim*.

⁹ A. Winroth, *The Making of Gratian Decretum*, Cambridge 2000, *passim*.

Sextus, Klementyny oraz wskazane dwie kompilacje ekstrawagantów, określano w późnym średniowieczu wspólnym terminem *Corpus Iuris Canonici*. Pod tym właśnie tytułem zostały one wydane po raz pierwszy drukiem przez francuskiego księgarza Jana Chapuis w 1499 r. Oficjalnie tytuł ten został przyjęty przez Kościół w XVI w., kiedy na polecenie Soboru Trydenckiego specjalna komisja korektorów rzymskich (*correctores Romani*) dokonała rewizji wspomnianych zbiorów. Przygotowany przez tę komisję tekst sześciu zbiorów prawa kanonicznego papież Grzegorz XIII promulgował i polecił ogłosić drukiem jako *Corpus Iuris Canonici* w 1582 r. W Kościele powszechnym obowiązywał on aż do 1917 r., gdy został zastąpiony przez Kodeks Prawa Kanonicznego Benedykta XV.

Przedstawiona powyżej krótka historia źródeł powstania prawa kanonicznego ma na celu przybliżenie czytelnikowi wiedzy w tym zakresie, która większości czynnych dzisiaj polskich prawników nie jest w ogóle znana. W okresie PRL prawa kanonicznego nie nauczano na państwowych uniwersytetach. Minimalizowano wiedzę zwłaszcza w zakresie roli kulturotwórczej tego prawa, jak też w ogóle znaczenia chrześcijaństwa w rozwoju prawa i kultury prawnej Polski i Europy. Tymczasem właśnie średniowieczne prawo kanoniczne wpłynęło na rozwój zachodniej cywilizacji i kultury prawnej co najmniej w tym samym, a często nawet w większym stopniu niż prawo rzymskie¹⁰.

Przyczynkiem do bliższego poznania tej problematyki może być niniejszy artykuł, przedstawiający występujące w *Corpus Iuris Canonici* regulacje prawne odnoszące się do zagadnienia podróżowania i pielgrzymowania. Jego celem jest opis i analiza występujących w poszczególnych zbiorach tworzących tę kodyfikację przepisów dotyczących zagadnień związanych w podróżowaniem i statusem osób podróżujących. Zagadnienia te były podejmowane w literaturze naukowej zagranicznej, w szczególności z perspektywy badań nad ruchem krucjatowym¹¹ uznawanym przez średniowieczny Kościół i jego prawo za rodzaj pielgrzymek¹². W polskiej literaturze problematyką tą zajmowali się Wojciech Mruk i Wiktor Szymborski¹³. Na tle istniejącego piśmiennictwa niniejszy artykuł przypomina lub uzupełnia poczynione ustalenia. *Toutes proportions gardées* występujące w *Corpus Iuris Canonici* przepisy można uznać za pierwowzór współczesnego prawa turystycznego. Rozwiązywały one problemy, które niosła średniowieczna i nowożytna praktyka związana ze społecznym fenomenem podróżowania.

¹⁰ Zob. H. Berman, *Prawo i rewolucja. Kształtowanie się zachodniej tradycji prawnej*, tłum. S. Amsterdamski, Warszawa 1995, *passim*.

¹¹ F. Garrisson, *A propos des pelerins et de leur condition juridique* [w:] *Etudes d'histoire du droit canonique dédiés à Gabriel Le Bras*, t. 2, Paris 1969, s. 1176–1185; J.A. Brundage, *Medieval Canon Law and the Crusader*, Madison–Milwaukee–London 1969, *passim*.

¹² Według Diany Webb ogłoszona przez papieża Urbana II na soborze w Clermont w 1095 r. pierwsza krucjata była określona w dokumentach soborowych mianem pielgrzymki (*peregrinatio*), zaś po 1100 r. termin „krzyżowiec” (*cruce signatus*) był synonimem pielgrzymy. D. Webb, *Pilgrims and Pilgrimage in the Medieval West*, The International Library of Historical Studies, London–New York 2001, s. 3, 8.

¹³ W. Mruk, *Status prawny pielgrzymów. Wybrane aspekty prawne pielgrzymowania w wiekach średnich*, „Peregrinus Cracoviensis” 1996, z. 4, s. 116 i n.; W. Szymborski, *Przywileje dla uczestników walk z herezjami w średniowiecznej Europie – przyczynek do dyskusji nad formami zwalczania ruchów heterodoksyjnych w epoce rozwinętego średniowiecza*, „The Polish Journal of the Arts and Culture” 2013, nr 5, z. 2, s. 197–221.

3. Terminologia

Na oznaczenie pielgrzymów, a niekiedy także w ogólności podróżujących, średniowieczne prawo kanoniczne posługiwało się łacińskim terminem *peregrinans*, *peregrinantes*. Samą pielgrzymkę określano wyrazem *peregrinatio*. Jednocześnie w użyciu był też rzeczownik *peregrinus*, *peregrini* oznaczający obcego, cudzoziemca, przybysza. W pewnych kontekstach ten ostatni wyraz odnosił się także do pielgrzymów. Objaśnienia, kim są pielgrzymi i co to jest pielgrzymka, znaleźć można w średniowiecznych leksykonach obojga praw. Jednym z nich był *Vocabularius iuris utriusque*, który wydawano drukiem kilkakrotnie w XVI w. W szczególności w wydaniu lionńskim z 1561 r. tego słownika, a raczej encyklopedii prawa kanonicznego i rzymskiego, figuruje następująca definicja:

Pielgrzymujący w szerokim znaczeniu to ci, którzy wyruszyli ze swego miejsca zamieszkania. [C. de incol. l. cives. lib. X.] Prawidłowo mówi się, że są to ci, którzy odwiedzają progi apostołów i innych świętych rzymskich oraz kaplice. xxiii. q.iii. c. *romipetas* [C. 24 q. 3 c. 23] & c. *paternarum* [C. 24 q. 3 c. 24] & c. *illi qui peregrinos* [C. 24 q. 3 c. 25]. Także tak nazywani są ci, którzy przychodzą do papieża. eo. tit. cap. unico. & ii. q. vi. c. *arguta* [C. 2 q. 6 c. 13]¹⁴.

W tym samym leksykonie znaleźć można następującą definicję terminu *peregrinus*:

Obcymi [*peregrini*] nazywani są wszyscy ci, którzy nie należą do osób przynależnych do danej diecezji, czy to duchownych, czy świeckich, jak stwierdza Goffredus w *Summie o obcych duchownych* [*de clerici peregrini*]. Ponieważ tacy nie powinni zostać przyjęci przez biskupa do posług lub godności ani do kościelnych sakramentów, ut lxxi. *distin. per totum*, & in tit. de cle. peregr. Dlatego duchownym obcym [*clericus peregrinus*] jest ten, kto został w innej prowincji wyświęcony¹⁵.

Jak z powyższego wynika, terminu *peregrinus* używano na oznaczenie osób obcych, przybyłych z innych krajów czy regionów. To ostatnie znaczenie znajduje potwierdzenie w Dekrecie Gracjana w kanonie D. 8 c. 2 *Que contra mores*, w którym *peregrini* wymienieni są jako osobna zbiorowość przeciwstawiona obywatelom (*cives*)¹⁶. Kanon ten jednym i drugim nakazywał zachowywanie prawa naturalnego, stanowiąc wyrażoną

¹⁴ *Peregrinantes large dicuntur illi, qui a loco sui domicilii proficiscuntur. C. de incol. l. cives. lib. X. Proprie autem dicuntur romipetae apostolorum et aliorum sanctorum limina et oratoria visitantes. xxiii. q.iii. si quis Romipetas* [C. 23 q. 3 c. 23], et c. *paternarum* [C. 23 q. 3 c. 24], & c. *illi qui peregrinos* [C. 23 q. 3 c. 25]. *Etiā dicuntur illi qui accedunt ad praesentiam domini papae. Eo. ti. cap. unico, & ii. q. vi. c. arguta.* [C. 2 q. 6 c. 13]. *Vocabularius Iuris Utriusque*, Lugduni, Apud haerede Iacobi Iuntae 1561, s. 405 (tłum. własne).

¹⁵ *Peregrini dicuntur omnes, qui non sunt de episcopatu ordinandis, siue sint clerici, siue laici secundum Gof. in sum. de cle. peregr. quia tales recipi non debent ab episcopo alieno ad ordines vel dignitates, aut ecclesiastica sacramenta, ut lxxi. distin. per totum, & in tit. de cle. peregr. Unde clericus peregrinus est qui in alia prouincia ordinatur. Vocabularius Iuris...*, s. 405 (tłum. własne).

¹⁶ *Corpus Iuris Canonici, Editio Lipsiensis secunda, Pars prima*, ed. E. Friedberg, Leipzig: Bernhard Tauchnitz, 1879. Reprint: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz 1959, col. 13. Wydanie dostępne w Internecie pod adresem: http://www.columbia.edu/cu/lweb/digital/collections/cul/texts/ldpd_6029936_001/index.html (dostęp: 2.02.2018) [cyt. dalej jako: CIC I].

w jego rubryce zasadę *adversus naturale ius nulli quicquam agere licet* (nikomu nie wolno niczego czynić wbrew prawu naturalnemu). Z kanonu tego, który zawierał wyimek z pism św. Augustyna, wynikał wniosek o równości w świetle prawa naturalnego obu tych grup społecznych. Cudzoziemcy (*peregrini*), podobnie jak ubodzy (*pauperes*), powinni być traktowani z miłosierdziem i umiarkowaną szczodrobiwością (D. 86 c. 18 *quantum oporteat largiri peregrinis, non superfluas, sed competentes*)¹⁷. Opieka nad przybyszami, tak jak nad wdowami i sierotami, należała – jak to stanowił kanon D. 88 c. 7 – do biskupa, który sprawował ją za pośrednictwem wybranego kapłana lub diakona¹⁸. W szczególności, jak wynikało z kanonu C. 12 q. 1 c. 22 *Ex his autem* z dóbr kościelnych biskup powinien zaspakajać konieczne potrzeby własne oraz „braci cudzoziemców” (*peregrinorum fratrum*)¹⁹.

Pośród cudzoziemców (*peregrini*) występowali także duchowni, tzn. osoby legitymujące się święceniami diakonatu czy kapłaństwa uzyskanymi poza granicami danej diecezji. Określano ich mianem *clerici peregrini*²⁰. Średniowieczne prawo kanoniczne zawierało szereg przepisów ustanawiających warunki dopuszczenia tego rodzaju osób do posług kościelnych. Miało to związek z obawami szerzenia się herezji. W Dekrecie Gracjana w szczególności kanon D. 98 c. 1 *Nullus aliqua*, wydany przez papieża Sylwestra, ustanowił wymóg dowodu posiadania święceń kapłańskich przez osobę przybyłą z krajów zamorskich (*hominus transmarinus*) w postaci cyrografów, a więc dokumentów własnoręcznych, wystawionych przez pięciu biskupów. Zasadę tę powtórzono w kanonie D. 98 c. 2 *Transmarinos homines*²¹. W głosie zwyczajnej wymogi te zostały dodatkowo zastrzeżone przez warunek opatrzenia wspomnianych cyrografów znanymi pieczęciami. Gdyby pieczęcie były nieznane, należało wezwać wystawców danego dokumentu do poświadczenia jego autentyczności. Jednocześnie domagano się, aby w cyrografach zamieszczone zostały informacje o życiu, obyczajach i moralności danej osoby²². Analogiczne ograniczenia w wyświęcaniu i dopuszczaniu do posług duchownych przybyszów ustanawiał kanon D. 98 c. 3 *Affros*. Zgodnie z jego treścią Afrykanie lub nieznani cudzoziemcy nie mogą być dopuszczani do święceń duchownych, co uzasadniano tym, że wielu z nich wyznaje manicheizm.

¹⁷ D. 86 c. 18. CIC I, col. 302.

¹⁸ D. 88, c. 7 *Item ex eodem* [c. 17.] *Episcopus gubernationem viduarum et pupillorum ac peregrinorum non per se ipsum, sed per archipresbiterum aut archidiaconem agat*. CIC I, col. 308.

¹⁹ C. 12 q. 1 c. 22 [R.] *Ex rebus ecclesiae, si episcopus indiget, sibi et suis necessaria sumat. Item in eisdem canonibus*. [c. 41.] *Ex his autem, quibus episcopus indiget, (si tamen indiget), in suas necessitates et peregrinorum fratrum usus et ipse percipiat, ut nichil ei possit omnino deesse. Lex enim Dei precipit, ut qui altario deseruiunt pascantur*. CIC I, col. 684.

²⁰ W głosie do D. 71 c. 9 *ad v. Peregrinorum* czytamy: *Clerici peregrini large possunt appellari omnes, qui non sunt de episcopatu ordinantis, siue sint clerici, siue laici*. Cyt. wg: *Decretum Gratiani emendatum et notationibus illustratus una cum glossis Gregorii XIII Pont. Max. iussu editum ad exemplar Romanum diligenter editum*, Lugduni 1584. Dekret Gracjana z głosem znajduje się w Bibliotece Ossolineum, Cim. XVI F.4002 [cyt. dalej jako: DG cum glossa], col. 352.

²¹ *Transmarinos homines in clericatus honorem nemo suscipiat, nisi quinque, aut eo amplius episcoporum chirographis sint designati, quia multa per subreptionem solent evenire*. CIC I, col. 349.

²² *Chirographis. i. literis, in quibus continebitur de vita, de moribus, de ordinibus et de irregularitate sua*. DG cum glossa, col. 477.

Zasady zawarte w Dekrecie Gracjana znalazły potwierdzenie i rozwinięcie w Dekretach Grzegorza IX. Papież Aleksander III w dekretale *Tua nos duxit* (X. 1.22.1), otwierającym tytuł 22 *De clericis peregrinis*, potwierdził zasadę, że duchowni wysłani w dalekich krajach winni udowodnić uzyskanie święceń pisemnymi świadectwami wystawionymi przez pięciu biskupów. W przeciwnym razie nie mogą zostać przyjęci do stanu duchownego²³. Kanon ten dopuszczał jednak dyspensę, jeśli okazywali się godni²⁴. Do wyjaśnienia sprawy duchowni cudzoziemcy pozostawali w stanie zawieszenia (*in suspensione*). Według glosy zwyczajnej mogli oni celebrować nabożeństwa *in secreto*. Opinia glosatora, którym był włoski prawnik Jan Andrzejowy (Iohannes Andreae), znajdowała potwierdzenie w kanonie *Tuae fraternitatis* w księdze pierwszej *Liber extra*, w tytule 22 (X. 1.22.3), który skierowany był do patriarchy jerozolimskiego przez papieża Aleksandra III w 1207 r. Artykuł ten stanowił, że *peregrinus de cuius ordinatione non constat, non permittitur celebrare in publico, sed in occulto sic*²⁵.

Począwszy od końca XI w. przez kolejne co najmniej dwa stulecia termin „pielgrzym” (*peregrinus*) był stosowany także na określenie krzyżowców, czyli pielgrzymów do Ziemi Świętej, w tym w szczególności uczestników zbrojnych krucjat, czyli wypraw krzyżowych. Ich wyróżnikiem był wielki znak krzyża, którym przystrajali swój ubiór. Stąd pochodziła ich nazwa – *crucesignati*. Według badań Jamesa Brundage’a, należeli oni do szczególnie uprzywilejowanej kategorii średniowiecznych pielgrzymów²⁶. Status prawny krzyżowców, w szczególności ich liczne przywileje, Brundage omówił w swej fundamentalnej monografii pt. *Medieval Canon Law and the Crusader*²⁷. W nauce polskiej zajmował się tym zagadnieniem W. Szyborski²⁸. Zwalnia to autora niniejszego artykułu od podjęcia szerszej analizy w tym zakresie.

4. *Peregrinationes*

Poprzednio wskazane regulacje kanoniczne dotyczyły przede wszystkim statusu cudzoziemców. W Dekrecie Gracjana i w innych zbiorach kanonicznych występują także przepisy bezpośrednio dotyczące problematyki podróżowania, w szczególności pielgrzymowania. Do tej ostatniej kwestii odnosi się szereg kanonów. Zgodnie z kanonem D. 5 c. 37 *de cons.* w Dekrecie Gracjana udanie się na pielgrzymkę, zarówno osoby

²³ Por. rubrykę tego kanonu: *‘Ultra marini et valde remoti ordinationem suam probare debent per quinque episcoporum sigilla’*. *Corpus iuris canonici*. Editio Lipsiensis secunda, Pars secunda: *Decretalium Collectiones*, ed. E. Friedberg, Lipsiae 1922, reprint: Graz 1959, col. 148. W niniejszej pracy korzystam z wydania dostępnego w Internecie: http://www.columbia.edu/cu/lweb/digital/collections/cul/texts/ldpd_6029936_002/index.html (dostęp: 21.10.2016) [cyt. dalej jako: CIC II].

²⁴ *...si digni inuenti fuerint, circa eos poterit dispensari*. CIC II, col. 149.

²⁵ CIC II, col. 149.

²⁶ J.A. Brundage, *‘Cruce signari’*. *The Rite for Taking the Cross in England*, „Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion” 1966, vol. 22, s. 291.

²⁷ J.A. Brundage, *Medieval Canon Law*...

²⁸ W. Szyborski, *Przywileje dla uczestników walk z herezjami*..., s. 197–221.

duchownej (*clericus*), jak i świeckiej (*laicus*), wymagało polecenia biskupa, co podkreślono w rubryce tego kanonu: *Clericus vel laicus sine iussione episcopi non peregrinetur*²⁹. Norma ta wywodziła się z czasów późnego Cesarstwa Rzymskiego. Zwrócił na to uwagę glosator, zamieszczając przy słowach *Ad peregrinandum* odesłanie do Kodeksu Justyniana: *ut C. de episc et cler. Si qua per calumniar. in fine*³⁰.

Podróżowanie było połączone z wieloma niebezpieczeństwami i trudnościami. Bezpieczeństwo podróżujących, zwłaszcza pielgrzymów, to zagadnienie zajmujące dużo miejsca w Dekrecie Gracjana i innych średniowiecznych zbiorach prawa kanonicznego. W kanonie C. 2 q. 6 c. 13 *Arguta*³¹ Dekretu – jest to list papieża Mikołaja do Hincmara arcybiskupa Reims – papież poleca arcybiskupowi zwolnienie aresztowanego w drodze do Rzymu biskupa Rhotanda (*ab itinere Apostolicae sedes remouit*). Zgodnie z prawem podróżujący do Rzymu w celu wniesienia apelacji nie mógł zostać aresztowany, lecz gwarantowano mu swobodę podróży pod „warunkiem respektowania przez niego prawa kanonicznego”. Z kolei w kanonie C. 23 q. 3 c. 23 *Si quis Romipetas*³² zamieszczono postanowienie papieża Kaliksta roztaczające nad pielgrzymami do Rzymu albo do innych miejsc kultu specjalną ochronę prawa. Ochrona obejmowała osoby i cały przewożony dobytek. Kanon zakazywał więzienia podróżujących, grabienia ich rzeczy, nakładania na nich ceł i innych opłat. Sprawca takich czynów zobowiązany był do naprawienia krzywd pod groźbą wykluczenia ze społeczności chrześcijańskiej. Ten sam wątek podjęty został w kanonie C. 23 q. 3 c. 24 *Paternarum traditionum*³³, wydanym przez papieża Urbana. Ustanawiał on karę ekskomuniki na wszystkich napadających i prześladowających duchownych, w tym także podróżujących do Kurii Rzymskiej, jeśli w ciągu trzydziestu dni od zdarzenia nie naprawią krzywd. Sankcję anatemy przewidywał kolejny kanon, C. 23 q. 3 c. 25 c. *Illi qui peregrinos*³⁴, wydany przez papieża Mikołaja. Zgodnie z treścią tego kanonu ekskomunika ciążyła na wszystkich, którzy napadają na pielgrzymów albo oratorów, czyli osoby udające się do papieża z prośbą o łaskę (łac. *oratores*)³⁵, a także bezbronnych biedaków.

Kwestia bezpieczeństwa podróżujących nabierała w czasach średniowiecza szczególnego znaczenia właśnie ze względu na liczne wojny prowadzone przez potężniejszych feudałów. Negatywne skutki takich wydarzeń dotyczyły zwłaszcza ludność chłopską, kupców, pielgrzymów i innych podróżnych. Kościół dążył do ograniczania tego rodzaju wojen, inicjując akcję ogłaszania pokoju Bożego (*Landfrieden, pax Dei*), zwłaszcza w okresach świąt kościelnych. Starał się także objąć ochroną prawa osoby słabsze, będące ofiarami takich wojen. Ochrona ta miała dotyczyć także podróżnych.

²⁹ CIC I, col. 1422.

³⁰ DG *cum glossa*, col. 2047.

³¹ CIC I, col. 470.

³² CIC I, col. 996.

³³ CIC I, col. 997.

³⁴ CIC I, col. 997.

³⁵ *Orator id est peccator, orat enim supplicando, ut gratiam ei papa faciat*. Zob. *Dictionnaire de droit canonique et de pratique bénéficiaire*, par M. Durand de Maillane, 3 éd., t. 4, A Lyon Chez Joseph Duplain, Libraire, rue Buffon, 1776, s. 229.

W dekretale *Innovamus* papieża Aleksandra III (X. 1.34.2) potwierdzono przywilej bezpieczeństwa (nietykalności) w okresie prowadzonej wojny dla wymienionych w nim osób, w tym także dla pielgrzymów i wszystkich podróżnych. Dekretal ten warto przytoczyć w całości: „Podtrzymujemy, że kapłani, zakonnicy, bracia zakonni, cudzoziemcy, kupcy, chłopci, podróżujący i powracający z podróży, rolnicy, a także zwierzęta używane do orki i taszczące nasiona na pola, korzystać mają z pełnego bezpieczeństwa”³⁶. Potwierdza to także rubryka dodana do tego kanonu w brzmieniu: „Osoba tutaj wymieniona korzysta z pełnego bezpieczeństwa w czasie wojny” (*Persona hic enumerata plena securitate gaudent tempore guerre*)³⁷. Według glosy zwyczajnej do *Liber extra* z przywileju bezpieczeństwa korzystać mieli pielgrzymi (*peregrini*). Glosator, wspomniany Jan Andrzejowy, wyraził to w następujących słowach: „pielgrzymi tak długo, jak pielgrzymują, korzystają z uprawnień legatów” (*peregrini quamdiu in peregrinatione sunt legatorum privilegia gaudent*)³⁸.

Bezpieczeństwa pielgrzymujących (*peregrinantes*) dotyczył dekretal *Conquerente* papieża Celestyna III, zamieszczony w księdze drugiej, tytule 29 *De clericis peregrinantibus* (X. 2.29 c.un.)³⁹. Potwierdzał nietykalność osobistą i majątkową pielgrzymów udających się do Stolicy Apostolskiej. Jego treść najpełniej wyrażona została w glosie zwyczajnej: „Pielgrzymi do papieża, zwłaszcza duchowni, z całym swoim mieniem powinni być bezpieczni” (*Peregrinantes ad papam maxime clerici cum omnibus rebus suis debent esse securi*)⁴⁰.

W podróży, która w czasach średniowiecza zajmowała wiele czasu, a niekiedy trwała długie tygodnie i miesiące, podróżni musieli nabywać konieczne produkty, w szczególności żywnościowe, u miejscowej ludności. Żywność, którą transportowali ze sobą z miejsca zamieszkania, z pewnością szybko się kończyła. Na trasie podróży korzystali też z noclegów w domach prywatnych, klasztorach czy karczmach. Wchodzenie w relacje z miejscową ludnością stanowiło w szczególności ważny problem w sytuacji, gdy na mieszkańcach danej miejscowości albo na poszczególnych osobach ciążyła ekskomunika. W czasach średniowiecza nie było to wcale rzadkie. Karami kościelnymi szafowano często, zwłaszcza w stosunku do podejrzanych o herezję. Podróżujący zresztą mogli być nieświadomi tego rodzaju sytuacji. Kwestię relacji handlowych w czasie podróży z ekskomunikowanymi poruszał kanon C. 11 q. 3 c. 103⁴¹, rozstrzygając ją w kierunku godnym aprobaty. Zgodnie z tym kanonem *orator* albo *peregrinus*, gdy nie ma innej możliwości, może od osoby ekskomunikowanej nabywać (*emere*) niezbędne mu artykuły. Dotyczyło to w pierwszej kolejności środków spożywczych, ale także innych

³⁶ *Innovamus ut presbiteri, monachi, conversi, peregrini, mercatores, rustici, euntes et redeuntes, et in agricultura existentes, et animalia quibus arant et semina portant ad agrum, congrua securitate laetentur*. CIC II, col. 203 (tłum. własne).

³⁷ *Ibidem* (tłum. własne).

³⁸ *Decretales D. Gregorii Papae IX Suae integritati una cum glossis restitutae*, Venetiis 1591 [cyt. dalej jako: *Decretales Gregorii IX*], *Materiae glossarum: peregrini*, oraz *ibidem*, s. 314, col. b (tłum. własne).

³⁹ X. 2.29 *De clericis peregrinantibus*. *Decretales Gregorii IX*, s. 695; CIC II, col. 443.

⁴⁰ *Decretales Gregorii IX*, s. 695, col. b (tłum. własne).

⁴¹ CIC I, col. 973.

potrzebnych w podróży przedmiotów i usług. W tym ostatnim przypadku chodziło o możliwość noclegu. Jednocześnie w kanonie tym zezwolono podróżnym darowywanie ekskomunikowanym rzeczy ze względów humanitarnych (*causa humanitatis*)⁴². Mowa tutaj o jałmużnie. W głosie zwyczajnej jej autor Bartłomiej z Brescji (Bartholomeus Brixiensis) stwierdził, że regulację tę wprowadzono, „ponieważ jałmużna nikomu nie może być odmówiona” (*quia eleemosyna nulli est deneganda*)⁴³.

Szczególne sytuacja, jaką powodowała podróż, skłaniała prawodawcę do osłabiania wielu rygorów prawa. Na przykład duchownym zakazywano przebywania w karczmach (*tabernae*), ale zakaz ten nie obowiązywał w czasie pielgrzymek. D. 44 c. 4 stanowił, że „duchowni nie mogą wstępować do karczmy w celu jedzenia i picia, chyba że w czasie podróży zmuszeni koniecznością”⁴⁴. Z kolei D. 95 c. 8 mówił, że kapłani w czasie uroczystych wejść (ingresów) do budynków publicznych lub zasiadający w trybunałach nie powinni występować przed biskupem. Wyjątek od tego zakazu stanowiły potrzeby wynikłe w podróży (*in commodo peregrinationis*)⁴⁵.

5. Śluby pielgrzymkowe (*vota peregrinationis*)

Rozwinięta w średniowieczu pobożność przejawiała się m.in. w indywidualnych ślubach pielgrzymkowych. Była to uczyniona Bogu obietnica udania się z pielgrzymką do jakiegoś świętego miejsca. W XII i XIII w. częste były śluby odbycia pielgrzymki do Ziemi Świętej. Pozostawała ona pod władzą chrześcijan jako Królestwo Jerozolimskie założone przez krzyżowców. Pielgrzymka do Ziemi Świętej była kosztowna i związana z wieloma niebezpieczeństwami. Niezwykle ryzykowne były podróże drogą morską z powodu niedoskonałości ówczesnych statków. Z kolei na podróżniczych szlakach nierzadko grasowały bandy rozbójników. Niebezpieczeństwa groziły pielgrzymom także w samej Ziemi Świętej. Królestwo Jerozolimskie pozostawało w zasadzie w stanie permanentnej wojny z muzułmańskim państwem seldżuckim.

Śluby odbycia pielgrzymki składano często pod wpływem okoliczności, w szczególnej sytuacji motywacyjnej. Nierzadko po pewnym czasie dana osoba ubiegała się o dyspensę u władzy kościelnej od tego rodzaju ślubu. Udzielanie dyspensy od ślubu pielgrzymki to zagadnienie poddane regulacji w wielu dekretach papieskich, zwłaszcza w *Liber extra* z 1234 r. w księdze trzeciej o tytule 34 *De voto et votis redemptione* (O ślubie i zwolnieniu od ślubu). W tytule tym zamieszczono łącznie jedenaście

⁴² *Quicumque autem orator, siue peregrinus aut viator in terram excommunicatorum deuenerit, ubi non possit emere, vel non habeat unde emat, ab excommunicatis accipiendi licentia damus. Et si quis excommunicatis non in substantationem superbiae, sed humanitatis causa dare aliquid voluerit, non prohibemus.*

⁴³ DG cum glossa col. 960, ad v. dare (tłum. własne).

⁴⁴ *Clerici edendi uel bibendi causa tabernas non ingredientur, nisi peregrinationis necessitate compulsi.* CIC I, col. 157 (tłum. własne).

⁴⁵ CIC I, col. 334–335.

dekretów, z których kilka odnosi się do ślubu odbycia pielgrzymki i porusza kwestię warunków zwolnienia od niego.

Pierwszy z dekretów wspomnianego tytułu, o incipicie *De peregrinatione votis* (X. 3.34.1)⁴⁶, wydał papież Aleksander III (1159–1181). Dekret zezwalał na zamianę ślubu pielgrzymki (*votum peregrinationis*) na zapłatę jałmużny albo inną czynność pobożną. Zamiany tego rodzaju mógł dokonać zwierzchnik (*auctoritas superioris*) i tylko dla słusznej przyczyny (*iusta causa*), takiej jak choroba lub inna okoliczność. *Peregrinatio* mogła zostać zastąpiona przez rekompensatę pieniężną. Zamiana taka była arbitralnym uprawnieniem zwierzchnika⁴⁷.

Kolejne dekretały odnoszą się do tzw. *votum ultramarinum*, czyli „ślubu zamorskiego”. W istocie chodziło o pielgrzymkę do Ziemi Świętej w celu jej obrony przez muzułmanami, a więc o udział w krucjacie. Dekret X. 3.34.2 *Venientis ad nos*⁴⁸ stanowił, że ślub zamorski może zostać zamieniony przez papieża na obowiązek innego rodzaju, w szczególności gdy został złożony w wieku chłopięcym (*puerili aetate*). Zwolnienie ze ślubu pielgrzymki wymagało jednak dokonania czynu miłosierdzia w postaci ofiarowania jałmużny.

W dekrecie X 3.34.7 *Magnae devotionis* papież potwierdził swoją kompetencję do zamiany takiego ślubu na „czuwania, modlitwy i posty, zwłaszcza gdy odpada przyczyna złożenia ślubu; także w ten sposób, aby wydatki poniesione na podróż, pobyt i powrót w całości zamienione zostały na pomoc dla Ziemi Świętej”⁴⁹. W dekrecie X. 3.34.8 *Quod super* poruszono ponownie kwestię odroczenia ślubu zamorskiego. Miało ono zostać udzielone w razie wystąpienia usprawiedliwionej przeszkody w wykonaniu ślubu. Jeśli przeszkoda była trwała (*perpetuum impedimentum*), wskazane było wykupienie od ślubu w ten sposób, „którego oczekuje Ziemia Święta”⁵⁰. W istocie chodziło – jak czytamy w glosie – o finansową pomoc dla niej. To winno obowiązywać w szczególności tych, których ślub uczyniony był z motywu obrony Ziemi Świętej (*pro defensione terre sanctae*). W przypadku gdy motywem złożenia ślubu pielgrzymki zamorskiej była pokuta za popełnioną zbrodnię, rekompensata za zwolnienie od ślubu winna być adekwatna do okoliczności, mogła np. polegać na wykonaniu pracy w celu wsparcia chrześcijan w Ziemi Świętej.

W tytule *De voto et votis redemptione* znalazły się dwa interesujące dekretały wydane przez papieża Innocentego III (1198–1216), które dotyczyły ślubowanego udziału króla

⁴⁶ [R] *Vota possunt eleemosynis redimi, vel in aliud commutare, intercedente superiores auctoritate et iusta causa redimendi vel mutandi*. CIC II, col. 589.

⁴⁷ Glossa: *de arbitrio superioris pendet, ut ipse considerare diligenter qualitatem vouentis, et causam commutationis, scilicet an ex infirmitate, vel affluentia diuitiarum, aut alia probabili causa. (...) Nota quod circa votum peregrinationis potest episcopus dispensare*. Decretales Gregorii IX, s. 912, col. a.

⁴⁸ [R] *Commutat Papa votum ultramarinum, an his maxime, qui in puerili aetate vouerunt*. CIC II, col. 589.

⁴⁹ [R] *Commutat Papa votum ultramarinum in vigilias, orationes et ieiunia, tunc maxime cum cessat causa, qua induxit ad vouendum; ita etiam quod expensae fiendae in eundo, morando et redeundo, integraliter mutantur in terrae sanctae subsidium*. CIC II, col. 591 (tłum. własne).

⁵⁰ *Impedito ad tempus exequi votum ultramarinum conceditur dilatio; perpetuo vero impedito indicitur redemptio in eo, quod magis expedit terra sancta*. CIC II, col. 593.

Węgier w krucjacie do Ziemi Świętej. Chodzi o X. 3.34.5 *Non est voti*⁵¹ oraz X. 3.34.6 *Licet universis*⁵². Pierwszy stanowił odpowiedź na pismo arcybiskupa Ostrzychomia. Poruszono w nim kwestię odroczenia wykonania ślubu pielgrzymki do Ziemi Świętej, złożonego przez króla Węgier. Papież uznał, że odroczenie takie jest w pełni zasadne, gdyż jego przyczyną były potrzeby przywrócenia pokoju w królestwie. Z kolei drugi z wymienionych dekretów, wydany także przez Innocentego III, adresowany był do księcia węgierskiego Andrzeja, następcy tronu. Miał on na polecenie swego ojca, króla Beli III (1173–1196), podjąć, pod groźbą klątwy, wyprawę wojenną do Ziemi Świętej, aby wypełnić ślub swego ojca. Ponieważ był dziedzicem tronu węgierskiego, zwrócił się do papieża z prośbą o zwolnienie go z tego obowiązku. W odpowiedzi papież potwierdza obowiązek wykonania ślubu pielgrzymki zbrojnej do Ziemi Świętej w roli zastępcy króla, tym bardziej że niewykonanie woli królewskiej oznaczałoby utratę prawa do tronu, ze względu na niegodność osoby⁵³.

Jak wynika z dekretu X. 3.34.9 *Ex multa* papież konsekwentnie zastrzegali sobie kompetencję zwolnienia ze ślubu pielgrzymki do Ziemi Świętej w celu niesienia pomocy upadającemu Królestwu Jerozolimskiemu⁵⁴. Omawiany dekret nie zezwalał, aby tego rodzaju zwolnienia udzielali niżsi dostojnicy kościelni. Mogli to czynić tylko ci, którym papież udzielił specjalnego mandatu w tym zakresie. Na wyprawę do Ziemi Świętej zachęcano w pierwszej kolejności tych, którzy byli zdolni do noszenia broni oraz dysponowali stosownymi środkami na pokrycie takiej podróży⁵⁵. Osoba zdolna do odbycia pielgrzymki, ale niezdolna do walki zasadniczo zawsze mogła wykupić się od ślubu zamorskiego⁵⁶. Żona mogła towarzyszyć mężowi, który udawał się do Ziemi Świętej, ale nie miała takiego obowiązku⁵⁷. Złożenie ślubu nie wymagało zgody żony. Duchowni, jako w zasadzie niezdolni do użycia broni, mogli zawsze wykupić się od ślubu pielgrzymki do Ziemi Świętej. Do Ziemi Świętej mogli pielgrzymować także prałaci (*praelates*), spełniając złożony ślub. Pielgrzymując powinni oni, jak to wynika z dekretu X. 3.34.11 *Postulatis a nobis*, przeznaczyć dwudziestą część dochodów posiadanego beneficjum na pomoc dla tamtejszych chrześcijan. Pielgrzymka taka była dopuszczalna, o ile nie pociągałaby za sobą nadmiernych szkód dla danego Kościoła.

⁵¹ CIC II, col. 590.

⁵² CIC II, col. 590.

⁵³ Por. Glossa do X. 3.34.6: *Nota, quod vovere est voluntarium, sed adimplere est necessarium. Item aliquis votum suum potest exequi per alium. Item qui non adimplet voluntatem defuncti, priuari debet successione illius. Decretales Gregorii IX, s. 914.*

⁵⁴ [R] *Votum ultramarinum certis casibus redimi et commutari potest, non tamen per alium quam per papam, vel cum ipsius speciali mandato hoc dicit.* CIC II, col. 594.

⁵⁵ *Inhabiles ad pugnandum, si sunt strenui consilio vel milites bellatores possunt secunducere, votum ultramarinum non redimunt* (Abbas Siculus). CIC II, col. 594.

⁵⁶ *Si quis vovendum est inutilis ad pugnandum, quamvis sit habilis ad eundem, melius est, ut redimat votum, quam consumat expensas.* CIC II, col. 594.

⁵⁷ *Uxores possunt sequi viros ultra mare si volunt, sed non teneantur, nisi idem ipsa voverunt. Hoc dicit Abbas.* CIC II, col. 594.

6. Podsumowanie

We współczesnym Kościele ruch pielgrzymkowy jest stale obecny. Odbywane są nadal podróże do Rzymu i innych miejsc związanych z wiarą. Wiele osób udaje się też do Ziemi Świętej, nawiedzając po drodze różne miejscowości, świątynie i inne obiekty związane z życiem i działalnością Jezusa Chrystusa i apostołów. Pielgrzymki są szczególnie wyznaniem wiary i przyczyniają się do jej pogłębienia. We współczesnym prawie kanonicznym, realizującym założenia soborowe, pielgrzymki nie znalazły obszerniejszych regulacji, co w niczym nie umniejsza ich znaczenia. Według *Katechizmu Kościoła Katolickiego*:

Pielgrzymki przypominają naszą wędrówkę na ziemi ku niebu. Tradycyjnie już są one czasem intensywnej odnowy modlitwy. Dla pielgrzymów poszukujących właściwych im żywych źródeł sanktuaria są wyjątkowymi miejscami przeżywania „jako Kościół” form modlitwy chrześcijańskiej (nr 2691).

Szczególną postać pielgrzymek stanowią Światowe Dni Młodzieży. Ostatnie odbyły się w lipcu 2016 r. w Krakowie. Prawie dwa miliony obecnych na spotkaniach z papieżem Franciszkiem młodych ludzi przybyłych z bardzo wielu regionów świata budzi nadzieję co do przyszłości wiary i Kościoła.